

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ШЕРСТНЬОВА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК:[378.147+330.101]:371.382(043.3)

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ
ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ СИСТЕМНО-ІМІТАЦІЙНИХ ІГОР**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Бердянськ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Бердянському державному педагогічному університеті, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Лазарєв Микола Іванович,
Українська інженерно-педагогічна академія,
проректор з наукової роботи, завідувач
кафедри креативної педагогіки та
інтелектуальної власності.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Стрельніков Віктор Юрійович,
Полтавський університет економіки і
торгівлі, Укоопспілка, Міністерство освіти і
науки, молоді та спорту України, завідувач
кафедри педагогіки, культурології та історії;

кандидат педагогічних наук, доцент
Полещук Ірина Федорівна,
Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету,
доцент кафедри фінансового контролю і
аналізу.

Захист відбудеться “21” грудня 2012 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.092.01 в Бердянському державному педагогічному університеті за адресою: 71118, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4, 1 поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Бердянського державного педагогічного університету за адресою: 71118, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4.

Автореферат розісланий “19” листопада 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Жигір

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На етапі ринкових перетворень і демократизації суспільства в Україні особливого значення набуває економічна освіта. Тільки за умови формування у майбутніх економістів (фахівців з економіки підприємств) глибоких економічних знань, оволодіння ними складними механізмами ринкового господарювання можлива реалізація значних позитивних змін у економічному розвитку держави.

Аналіз державних стандартів вищої освіти (ДСВО) та науково-педагогічної і навчально-методичної літератури з професійної підготовки майбутніх економістів дозволив виявити низку суперечностей:

- між цілісною системою професійної діяльності фахівця з економіки підприємств та формуванням в процесі професійної підготовки лише окремих розрізнених елементів цієї системи;

- між колективною формою професійної діяльності фахівця з економіки підприємств та переважно індивідуальною формою навчально-пізнавальної діяльності студента;

- між вимогами ДСВО щодо необхідності формування здатностей випускника вищого навчального закладу розв'язувати проблеми і завдання соціально-виробничої діяльності (соціально-виробничі здатності) та недостатньою розробленістю засобів реалізації цих вимог.

Одним з перспективних напрямів розв'язання визначених протиріч є використання групових та колективних форм і технологій навчання, серед яких особливе місце займають дидактичні ділові ігри. Обумовлюється це тим, що саме ділові ігри найбільш адекватно відповідають майбутній професійній діяльності фахівця з економіки підприємств.

В загальному випадку дидактичну ділову гру можна визначити як системний спосіб моделювання різних проблемних виробничих ситуацій, який має на меті навчання фахівців їх розв'язанню.

Найбільш повне дослідження дидактичних ділових ігор проводили Н. Борисова, А. Вербицький, Д. Кавтарадзе, М. Кларін, Л. Коваль, Г. Ковальчук, Г. Козлова, Н. Костриця, І. Куліш, Л. Матросова, В. Петрук, І. Полещук, В. Платов, В. Рибальський, В. Свистун, В. Стешенко, В. Стрельников, В. Трайнів, О. Хоменко, І. Хом'юк, П. Щербань, В. Ягупов та інші вчені.

Загальним елементом розроблених концепцій відомих дидактичних ділових ігор є використання принципу імітаційного моделювання конкретних виробничих ситуацій і умов та принципу імітаційного моделювання форм професійної діяльності фахівців.

Одним із шляхів розв'язання означених суперечностей є суб'єктно-діяльнісний підхід, який є основою державних стандартів вищої освіти.

Від зародження і до наших днів діяльнісний підхід пройшов значний шлях розвитку у дослідженнях А. Брушлинського, Л. Виготського, Є. Климова, О. Леонтьєва, Б. Ломова, К. Платонова, С. Рубінштейна, В. Шадрікова та інших

вчених. Значний внесок у розвиток діяльнісного підходу зробили вітчизняні вчені Г. Балл, В. Козаков, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, Ю. Машбиць та інші вчені.

Наступним шляхом розв'язання визначених суперечностей є використання суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу, який дозволяє змоделювати в дидактичних іграх спільну професійну діяльність фахівців і сформувати у майбутніх фахівців соціально-виробничі здатності і професійні колективи. Основні положення суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу розроблено Г. Андреевою, А. Бодалєвим, А. Белоусовою, А. Брушлинським, Є. Головахою, А. Донцовим, А. Журавльовим, А. Петровським, Ю. Платоновим, В. Рубцовим, Є. Шороховою, О. Ярошенко та іншими вченими. Але при цьому є недостатньо розробленими теоретичні та методичні аспекти системного використання суб'єкт-об'єктного та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів в дидактичних ділових іграх.

Викладені суперечності визначили проблему дослідження – підвищення якості професійної підготовки майбутніх економістів на засадах реалізації вимог ДСВО шляхом теоретичного обґрунтування, практичного розроблення та упровадження в навчальний процес вискоєфективної системи професійної підготовки майбутніх економістів засобами нового класу дидактичних ігор – дидактичних системно-імітаційних ігор на основі системної інтеграції суб'єкт-об'єктного та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів.

Зазначене вище зумовило вибір теми дисертаційного дослідження **“Професійна підготовка майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної роботи в межах комплексної теми кафедри професійної педагогіки та методики професійного навчання Бердянського державного педагогічного університету “Науково-методична підготовка майбутніх інженерів-педагогів в умовах ВНЗ” (протокол №2 засідання кафедри професійної педагогіки та методики професійного навчання Бердянського державного педагогічного університету від 14 вересня 2007 р.). Автор є одним з виконавців цієї науково-дослідної роботи.

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 4 від 06 грудня 2007 р.) і узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 29 січня 2008 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити дидактичні системно-імітаційні ігри для професійної підготовки майбутніх економістів.

Відповідно до поставленої мети було визначено наступні **задачі дослідження**:

1. Провести аналіз існуючих методичних систем і методик професійної підготовки майбутніх економістів і визначити проблему дослідження.
2. Здійснити аналіз теоретичних засад професійної підготовки майбутніх економістів за ДСВО.

3. Визначити і обґрунтувати психолого-педагогічні засади формування системи індивідуальної і спільної професійної діяльності та професійних колективів майбутніх економістів.

4. Визначити і обґрунтувати теоретичні засади розробки і використання дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів.

5. Теоретично обґрунтувати і розробити узагальнену модель дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів.

6. Розробити комплекс дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів.

7. Експериментально перевірити ефективність використання дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади розробки та використання дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні того, що якість професійної підготовки майбутніх економістів підвищиться, якщо дидактичні ігри розробляти на основі системної інтеграції суб'єкт-об'єктного та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів.

Для розв'язання поставлених задач, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження були використані такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз поглядів учених на проблему розроблення системи професійної підготовки майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор; класифікація та систематизація теоретичних даних зі змісту, методів та засобів систем формування професійних знань; системний (структурно-функціональний) аналіз для визначення професійних умінь, які необхідно сформулювати у студентів; методи моделювання для розроблення моделей системи професійної підготовки майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор; логічне узагальнення та прогнозування при розробленні висновків та рекомендацій щодо підвищення ефективності системи професійної підготовки майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор;

– *емпіричні*: педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та порівняльний) для визначення ефективності розробленої системи професійної підготовки майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор; анкетування, опитування, педагогічне спостереження за навчальною діяльністю студентів; математичні методи статистичної обробки експериментальних даних (перевірка статистичних гіпотез, дисперсійний та кореляційний аналіз), за допомогою яких визначено кількісні залежності між показниками дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

уперше теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено:

– концепцію професійної підготовки майбутніх економістів на основі системної інтеграції суб'єкт-об'єктного (суб'єктно-діяльнісного) та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів, яка дозволяє сформувати у майбутніх економістів як систему індивідуальної так і систему спільної професійної діяльності та професійних колективів;

– новий клас дидактичних ігор – дидактичні системно-імітаційні ігри, які реалізують розроблену концепцію професійної підготовки майбутніх економістів і забезпечують одночасне формування професійно-виробничих умінь, соціально-виробничих здатностей і професійних колективів;

– модель дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів, яка відображає організаційну і психологічну підсистему індивідуальної і спільної професійної діяльності економістів;

дістали подальшого розвитку:

– критерії і показники експериментальної оцінки ефективності професійної діяльності майбутніх економістів, розвиток полягає у використанні критеріїв і показників сформованості як професійно-виробничих умінь, так і соціально-виробничих здатностей та професійних колективів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено та експериментально перевірено:

– комплекс дидактичних системно-імітаційних ігор професійної підготовки майбутніх економістів;

– методику формування у майбутніх економістів предметно-професійних умінь, соціально-виробничих здатностей та професійних колективів;

– методичні рекомендації розробки та проведення дидактичних системно-імітаційних ігор.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження *запроваджено* у навчальний процес Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 58-08/2506 від 15.11.2012), Української інженерно-педагогічної академії (довідка № 106-04-101 від 23.07.12), Приватного вищого навчального закладу “Європейський університет” (довідка № 573-2/12 від 19.09.2012), Бердянського університету менеджменту і бізнесу (довідка № 01-614 від 13.11.2012).

Особистий внесок здобувача у спільних публікаціях. У спільній публікації [2] з М. Лазарєвим здобувачеві належить концептуальна ідея системної інтеграції суб'єкт-об'єктного (суб'єктно-діяльнісного) та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів до розробки дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні результати дослідження опубліковані у збірниках наукових праць та фахових виданнях. Матеріали дисертаційної роботи доповідались, обговорювались та дістали позитивну оцінку на наукових, науково-методичних конференціях, зокрема:

– міжнародних: “Проблеми розробки та впровадження модульної системи професійного навчання” (Харків, 2006 р.); “Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Теорія і практика” (Алупка, 2007 р.); “Професійне становлення особистості”

(м. Хмельницький, 2007 р.); “Внесок академіка В. С. Ледньова у становлення та розвиток теорії і структури змісту сучасної інженерно-педагогічної освіти” (м. Харків, 2009 р.).

– всеукраїнських: “Проблеми та зміст фундаментальної освіти сучасного інженера” (м. Харків, 2006 р.); “Теорія і методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі” (м. Кривий Ріг, 2006 р.); “Методика навчання з технічних дисциплін” (м. Харків, 2006 р.); “Проблеми підготовки педагога професійного навчання: теорія і практика ” (м. Кривий Ріг, 2007 р.); “Безперервна фізико-математична освіта: проблеми, пошуки, перспективи” (м. Бердянськ, 2007 р.); “Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів: досвід, проблеми та перспективи” (м. Харків, 2008 р.); “Освітні інновації у навчально-виховному процесі: теорія, практика, проблеми змісту та методики педагогічних нововведень” (м. Харків, 2008 р.); II Всеукраїнська науково-практична конференція “Безперервна фізико-математична освіта: проблеми, пошуки, перспективи” (м. Бердянськ, 2009 р.); “Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій та технологічній галузях” (м. Бердянськ, 2011 р), наукових конференціях професорсько-викладацького складу та засіданнях кафедри педагогіки та методики професійного навчання Української інженерно-педагогічної академії (2006 – 2011 рр.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано у 8 наукових працях загальним обсягом понад 4,31 умовний друкований аркуш, з яких 7 написано без співавторів. Серед них: 7 статей у провідних фахових виданнях, зареєстрованих ВАК України як фахові з педагогічних наук (збірники наукових праць), з яких 6 – одноосібних та 1 тези доповідей у збірнику матеріалів наукової конференції.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (304 найменувань, з них 11 іноземними мовами), додатків (11 с.). Загальний обсяг дисертації складає 224 сторінки, з яких 185 с. – основного тексту. Робота містить 51 таблицю та 31 рисунок, 1 додаток.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** визначено і обґрунтовано актуальність і доцільність проведення наукового дослідження, визначено об’єкт, предмет, гіпотезу, завдання, методологічні і теоретичні основи; розкрито наукову новизну і практичне значення результатів дослідження, представлено дані про впровадження результатів дослідження.

У першому розділі **“Теоретичні основи професійної підготовки майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор”** проведено аналіз існуючих методичних систем професійної підготовки майбутніх економістів і визначено проблему дослідження, розроблено теоретичні засади професійної підготовки майбутніх економістів на основі реалізації основних теоретичних положень державних стандартів вищої освіти (ДСВО); визначено психолого-педагогічні засади формування системи індивідуальної та спільної професійної

діяльності майбутніх економістів; визначено теоретичні засади розробки і використання дидактичних ділових ігор у професійній підготовці майбутніх економістів; теоретично обґрунтовано і розроблено модель дидактичних системно-імітаційних ігор професійної підготовки майбутніх економістів.

Існуючі методичні системи професійної підготовки майбутніх економістів умовно можна розділити на дві групи: традиційні та інноваційні. Аналіз як традиційних, так і інноваційних методичних систем професійної підготовки майбутніх економістів на предмет відповідності їх вимогам ДСВО показав, що професійно-виробнича складова цілей і змісту професійної підготовки у вигляді професійних задач і умінь в існуючих методичних системах і методиках в основному відповідає вимогам ДСВО. Але при цьому професійно-виробнича складова не віддзеркалює, як того вимагає ДСВО, всі елементи системи професійної діяльності фахівця: суб'єкт, предмет, процес, засоби, умови, продукт діяльності. Соціально-виробнича складова існуючих методичних систем професійної підготовки майбутніх економістів не відповідає вимогам ДСВО. Це пояснюється тим, що не визначено систему узагальнених соціально-виробничих умінь, не розроблено методику формування соціально-виробничих здатностей та критерії і показники оцінювання рівня їх сформованості.

Раціональною основою для професійної підготовки майбутніх економістів можуть бути дидактичні ділові ігри. За цих умов окремого дослідження потребує проблема розробки таких ділових ігор, які б забезпечували одночасне формування як професійно-виробничої, так і соціально-виробничої складових професійної підготовки майбутніх економістів.

ДСВО визначає, що процес професійної підготовки майбутніх фахівців повинен бути моделлю їх майбутньої системи професійної діяльності і здійснюватись на засадах суб'єктно-діяльнісного підходу, який дозволяє сформуванню професійно-виробничу складову професійної підготовки. Однією з найбільш розповсюджених моделей системи професійної діяльності фахівця є модель Б. Ломова та В. Шадрікова.

На основі матеріалів ДСВО та нормативних документів було розроблено систему моделей узагальнених елементів, які складають організаційну підсистему моделі Б. Ломова і В. Шадрікова для професійної підготовки майбутніх економістів: модель узагальнених предметів і продуктів професійної діяльності економіста, модель узагальнених видів робіт виробничого процесу економіста, модель узагальнених засобів професійної діяльності економіста, модель узагальнених умов професійної діяльності економіста.

Визначено теоретичні засади формування елементів психологічної підсистеми моделі професійної діяльності фахівця Б. Ломова та В. Шадрікова: цілей, мотивів, інформаційної основи, програми, прийняття рішень, професійно важливих якостей. Теоретично обґрунтовано та розроблено наступні моделі формування у майбутніх економістів елементів психологічної підсистеми професійної діяльності: модель комплексних цілей, модель комплексних мотивів, інформаційна основа і програма діяльності на основі визначеної послідовності видів навчально-пізнавальної

діяльності, блок прийняття рішень на основі комплексного використання професійно-орієнтованих задач і виробничих проблемних ситуацій в умовах як індивідуальної, так і спільної діяльності; модель комплексних професійно важливих якостей, яка містить як групу індивідуальних, так і групу соціальних професійно важливих якостей.

Визначено психолого-педагогічні засади формування системи спільної професійної діяльності та професійних колективів майбутніх економістів.

На основі стратометричної концепції внутрішньогрупової активності А. Петровського, концепції суб'єктно-діяльнісного підходу ДСВО і суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу розроблено концепцію професійної підготовки майбутніх економістів на основі системної інтеграції суб'єктно-діяльнісного та су'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів, яка дозволяє сформувати у майбутніх економістів систему індивідуальної і спільної професійної діяльності та професійного колективу (систему професійно-виробничих умінь та соціально-виробничих здатностей).

Теоретично обґрунтовано і розроблено стратегію формування професійних колективів, яка забезпечує стабільність їх формування: асоціація, корпорація, колектив.

Визначено систему критеріїв та показників сформованості системи спільної професійної діяльності та професійних колективів у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. До таких критеріїв віднесено наступні якості спільної професійної діяльності та професійного колективу (соціально-виробничі здатності): цілеспрямованість, вмотивованість, інтегрованість, структурованість, узгодженість, організованість, результативність.

Визначено теоретичні засади розробки і використання дидактичних ділових ігор у професійній підготовці майбутніх економістів. Проаналізовано реалізацію принципів А. Вербицького у побудові існуючих дидактичних ділових ігор. Проведений аналіз показав, що існуючі дидактичні ділові ігри лише частково реалізують психолого-педагогічні принципи їх побудови: принцип імітаційного моделювання конкретних умов і динаміки виробництва; принцип ігрового моделювання змісту і форм професійної діяльності; принцип спільної діяльності та рольової взаємодії; принцип діалогічного спілкування; принцип двоплановості ігрової діяльності; принцип проблемності змісту імітаційної моделі.

Забезпечити реалізацію цих принципів можливо за умови розробки нового класу дидактичних ділових ігор – дидактичних системно-імітаційних ігор.

На визначених і розроблених у першому розділі теоретичних положеннях розроблено узагальнену модель дидактичних системно-імітаційних ігор, яка складається з комплексу моделей: імітаційної моделі виробництва, моделі формування психологічної підсистеми індивідуальної та спільної професійної діяльності, імітаційної моделі розробки та проведення гри (рис. 1).

Розроблена модель дозволяє створювати такі дидактичні системно-імітаційні ігри з конкретних тем професійної підготовки майбутніх економістів, які забезпечать формування професійно-виробничих умінь, соціально-виробничих здатностей та професійних колективів.

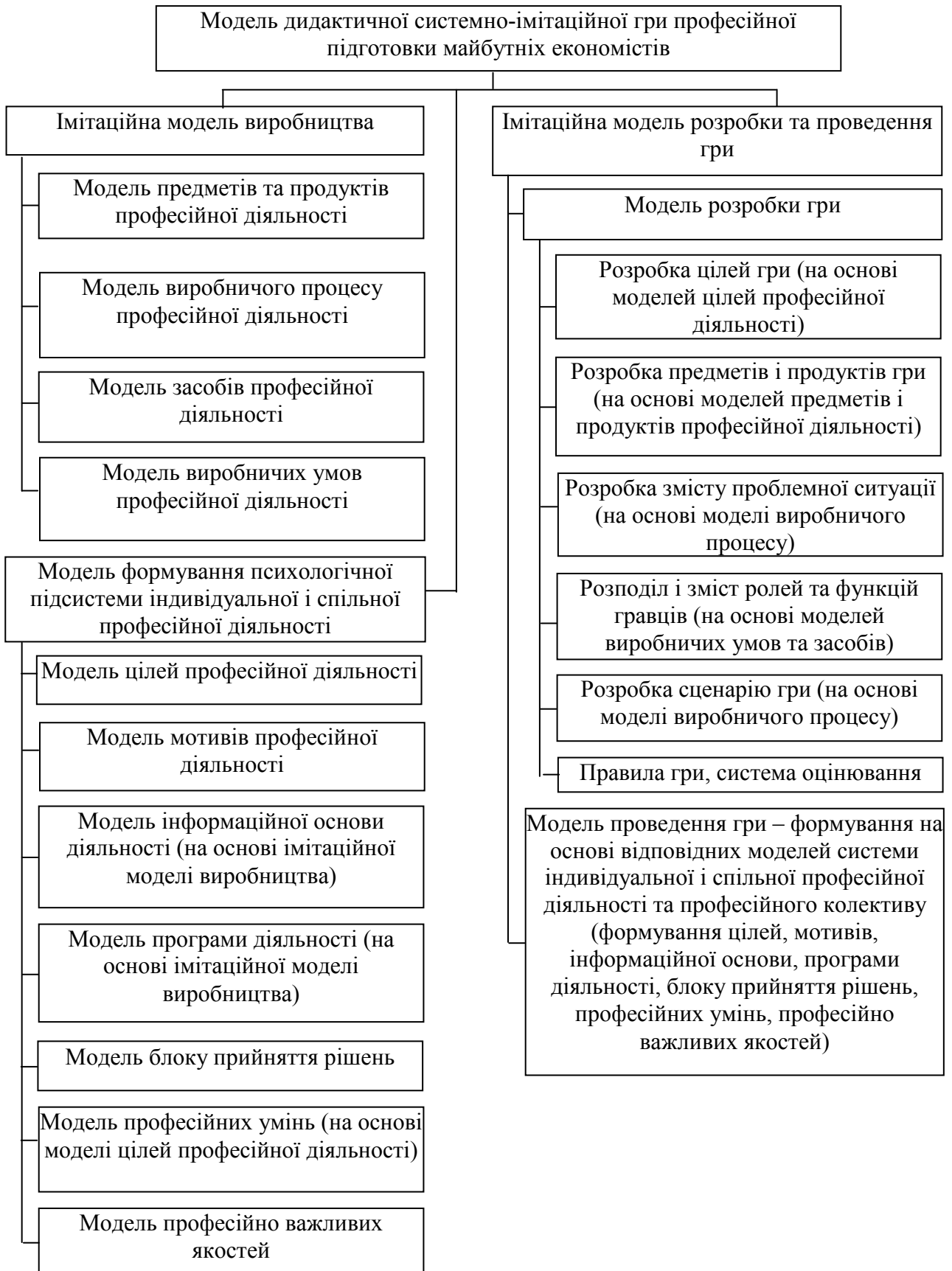

Рис. 1. Узагальнена модель дидактичної системно-імітаційної гри професійної підготовки майбутніх економістів

У другому розділі **“Методика розробки та використання дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів”** на основі теоретичних положень першого розділу розроблено дидактичні системно-імітаційні ігри для професійної підготовки майбутніх економістів з таких тем: планування обсягів виробництва промислового підприємства; аналіз основних виробничих фондів підприємства; аналіз витрат на виробництво та реалізацію продукції підприємства; аналіз собівартості продукції підприємства; аналіз фінансового стану підприємства; аналіз використання виробничої потужності підприємства; аналіз організаційно-технічного рівня виробництва.

Розглянемо їх побудову на прикладі дидактичної системно-імітаційної гри “Планування обсягів виробництва промислового підприємства”. Дидактична системно-імітаційна гра “Планування обсягів виробництва промислового підприємства” розроблялась у відповідності з узагальненою моделлю дидактичної системно-імітаційної гри для професійної підготовки майбутніх економістів.

Було розроблено перелік професійно-виробничих умінь з визначення: необхідної для розрахунків інформації; потреб у продукції даного сегменту ринка; потреб у сировині; річної виробничої потужності підприємства.

Розроблено перелік соціально-виробничих здатностей спільної професійної діяльності: цілеспрямованості, вмотивованості, інтегрованості, структурованості, узгодженості, організованості, результативності. Зазначений перелік соціально-виробничих здатностей є однаковим для всіх дидактичних системно-імітаційних ігор, але, звичайно, рівень їх сформованості буде різним. Предметом професійної діяльності цієї гри є планування виробництва, а продуктом – показники виробничої програми промислового підприємства. Змістом проблемної ситуації цієї гри є самостійне визначення студентами вихідних для розрахунку даних та вибір методики розрахунку.

При розподілі ролей і функцій учасників гри – академічної групи у 25 осіб, було визначено такий розподіл посад (ролей): керівник робочої групи – 1, економіст з маркетингових досліджень – 6, інженер-економіст зі статистичного аналізу – 4, економіст з планування виробництва – 8, економіст-контролер – 6.

Відповідно до розподілу посад (ролей) учасники гри були розподілені на чотири підгрупи, три з яких – робочі, а четверта – контролююча. Такий розподіл дозволяє формувати систему спільної професійної діяльності, починаючи з малих груп у 4 – 8 осіб і закінчуючи групою у 25 осіб.

При розробці сценарію гри однією з основних задач було визначення рольової взаємодії учасників гри, що забезпечує формування системи індивідуальної і спільної професійної діяльності та професійного колективу. Розроблений сценарій гри передбачає наявність чотирьох етапів: організаційного, підготовчого, ігрового та аналітичного.

Організаційний етап передбачає ознайомлення учасників з цілями, предметом та продуктом гри, ознайомлення учасників зі змістом ролей та функціями гравців, розподіл ролей і гравців у межах групи по підгрупах, вибори керівника ігрової групи і контролерів.

У процесі *підготовчого* етапу гравці повинні виконати збір матеріалу і планування дій з визначення можливого попиту на продукцію промислового підприємства (перша підгрупа), планування дій та збір даних і проведення статистичного аналізу діяльності галузі, в якій працює підприємство (в конкретному випадку – харчової переробної галузі) (друга підгрупа), планування дій з проведення розрахунків виробничої програми промислового підприємства (третя підгрупа); контроль дій (четверта підгрупа). На цьому етапі починається формування системи індивідуальної та спільної професійної діяльності, а також професійного колективу в межах окремих підгруп.

Ігровий етап передбачає узгодження між підгрупами визначеного складу вихідних даних та методики проведення розрахунків виробничої програми промислового підприємства; спільне визначення можливостей попиту на продукцію підприємства (перша підгрупа); спільне проведення статистичного аналізу діяльності галузі (друга підгрупа); груповий аналіз одержаних вихідних даних для проведення розрахунків виробничої програми (третя підгрупа); контроль дій (четверта група) – груповий аналіз одержаних результатів розрахунку виробничої програми контроль дій

Четвертий – *аналітичний* етап передбачає заключення експертів щодо діяльності гравців; спільне обговорення заключення експертів; заключна доповідь керівника гри.

На відміну від традиційних дидактичних ігор на 2, 3, 4 етапах плануються і відслідковуються такі показники спільної професійної діяльності, як частота контактів між членами підгрупи, інтенсивність контактів; відношення кількості функцій, що виконуються спільно до загальної їх кількості; вид домінуючих зв'язків між членами професійного колективу; домінуючі способи розподілу функцій в колективі; способи прийняття відповідальності за виконання функцій в колективі; характеристики ділового взаємного впливу членів колективу; частота слідування зовнішнього керування; стиль виконання дій; кількість членів колективу, які приймають участь в управлінні спільною професійною діяльністю; кількість управлінських функцій, які виконують члени колективу; потенціал лідерства у членів колективу; способи залучення членів колективу в управлінні спільною професійною діяльністю; показники результативності спільної професійної діяльності.

Планування і моніторинг цих показників і забезпечує ефективність процесу формування системи індивідуальної і спільної професійної діяльності та формування професійного колективу.

У третьому розділі **“Експериментальне педагогічне дослідження ефективності професійної підготовки майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор”** – визначено мету, завдання, види, учасників, зміст, критерії, показники та результати експериментального дослідження.

Експериментальне педагогічне дослідження ставило за мету визначення ефективності висунутої гіпотези, концептуальної ідеї та розроблених на їх основі дидактичних системно-імітаційних ігор.

В якості основних завдань експериментального педагогічного дослідження були визначені наступні:

- 1) визначення ефективності використання традиційних дидактичних ігор у професійній підготовці майбутніх економістів;
- 2) експериментальна перевірка ефективності професійної підготовки майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор.

Для оцінки якості професійної підготовки майбутніх економістів було обрано систему показників за наступними критеріями сформованості: системи індивідуальної професійної діяльності; системи спільної професійної діяльності (цілеспрямованості, вмотивованості, інтегрованості, структурованості, узгодженості, організованості, результативності). Для визначення рівнів сформованості показників експериментального дослідження в контрольних і експериментальних групах використовувалась розроблена автором анкета як для зовнішнього оцінювання, так і самооцінки студентами рівня сформованості систем індивідуальної та спільної професійної діяльності.

Експериментальне педагогічне дослідження охоплювало констатувальний, формувальний та порівняльний етапи.

У процесі констатувального експерименту було визначено ефективність використання традиційних дидактичних ігор у професійній підготовці майбутніх економістів. У перебігу цього етапу брали участь 54 студенти спеціальності «Економіка підприємств» Бердянського державного педагогічного університету. Аналіз результатів констатувального етапу експерименту показав, що діапазон значень показників знаходиться нижче середнього рівня (1,61 – 1,86). Це свідчить про невисоку ефективність використання традиційних дидактичних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів.

У процесі формувального та порівняльного етапів експерименту визначалась ефективність використання розроблених дидактичних системно-імітаційних ігор. У ході цих етапів експерименту брали участь 54 студенти спеціальності «Економіка підприємств» Бердянського державного педагогічного університету, 50 студентів спеціальності «Економіка підприємств» Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків) (25 студентів у контрольних групах та 25 студентів в експериментальних групах) та 50 студентів напряму підготовки «Економіка підприємств» Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» (м. Київ).

У контрольних групах у процесі професійної підготовки використовувались такі традиційні дидактичні ігри професійної підготовки майбутніх економістів, які використовувались і при проведенні констатувального етапу експериментального дослідження. В експериментальних групах використовувались теоретично обґрунтовані і розроблені автором дидактичні системно-імітаційні ігри професійної

підготовки майбутніх економістів, які описано у другому розділі дисертаційного дослідження.

Результати формувального етапу експерименту показали, що в іграх 6, 7 формуються професійні колективи, де середні значення показників критеріїв сформованості системи індивідуальної та спільної професійної діяльності знаходяться в межах 2,1 – 2,2.

Результати порівняльного етапу в контрольних та експериментальних групах представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати порівняльного етапу експерименту

№	Критерії та показники	Середні значення показників		Приріст, %
		КГ	ЕГ	
1	2	3	4	5
1.	<i>Критерій сформованості системи індивідуальної професійної діяльності</i>			
1.1.	Рівень сформованості мотивів	1,82	2,23	18,4
1.2.	Рівень сформованості цілей	1,86	2,18	14,7
1.3.	Рівень сформованості інформаційної основи	1,84	2,2	16,4
1.4.	Рівень сформованості програми	1,76	2,15	17,8
1.5.	Рівень сформованості блоку прийняття рішення	1,8	2,17	17,1
1.6.	Рівень сформованості професійно важливих якостей	1,78	2,21	19,5
1.7.	Рівень сформованості професійних умінь	1,81	2,16	16,2
	<i>Критерії сформованості системи спільної професійної діяльності</i>			
2.	<i>Критерій сформованості цілеспрямованості</i>			
2.1.	Рівень предметно-спрямованої взаємодії членів професійного колективу	1,8	2,1	14,3
2.2.	Співвідношення рівнів предметно-спрямованої взаємодії членів професійного колективу	1,77	2,11	16,1
2.3.	Співвідношення особистих і колективних цілей професійної діяльності	1,75	2,13	17,8
3.	<i>Критерій сформованості системи вмотивованості</i>			
3.1.	Рівень активності учасників спільної професійної діяльності	1,87	2,3	18,7
3.2.	Рівень інтенсивності спільної професійної діяльності	1,74	2,12	17,9
3.3.	Рівень задоволеності членів колективу участю у спільній професійній діяльності	1,85	2,21	16,3

Закінчення таблиці 1

4.	<i>Критерій сформованості інтегрованості</i>			
4.1.	Частота професійних контактів	1,82	2,18	16,5
4.2.	Інтенсивність професійних контактів	1,79	2,13	15,9
4.3.	Співвідношення професійно-обумовлених та емоційних зв'язків між членами колективу	1,81	2,14	15,4
5.	<i>Критерій сформованості структурованості</i>			
5.1.	Спосіб розподілу функцій	1,85	2,16	14,4
5.2.	Спосіб прийняття відповідальності за виконання функцій у професійному колективі	1,74	2,08	16,3
5.3.	Характеристика ділового взаємного впливу членів професійного колективу	1,77	2,1	16,1
6.	<i>Критерій сформованості узгодженості</i>			
6.1.	Рівень узгодженості цілей	1,78	2,17	18,0
6.2.	Рівень узгодженості мотивів	1,75	2,15	18,6
6.3.	Рівень узгодженості дій	1,74	2,11	17,5
6.4.	Рівень конфліктності	1,79	2,19	18,3
7.	<i>Критерій сформованості організованості</i>			
7.1.	Рівень зовнішнього керування	1,81	2,21	18,1
7.2.	Рівень активності і усвідомленості виконання дій	1,84	2,23	17,5
7.3.	Рівень самоуправління спільною професійною діяльністю за кількістю активних членів колективу	1,8	2,17	17,1
7.4.	Рівень самоуправління спільною професійною діяльністю за кількістю управлінських функцій, які виконують члени колективу	1,77	2,12	16,5
7.5.	Способи залучення членів колективу до управління спільною професійною діяльністю	1,78	2,15	17,2
7.6.	Потенціал лідерства в управлінні спільною професійною діяльністю у членів колективу	1,82	2,13	14,6
8.	<i>Критерій сформованості результативності</i>			
8.1.	Продуктивність спільної професійної діяльності	1,76	2,1	16,2
8.2.	Інтенсивність (темп) спільної професійної діяльності	1,74	2,09	16,7
8.3.	Ритмічність спільної професійної діяльності	1,69	2,02	16,3

Дані таблиці приведено за тріступеневою шкалою:

- високий рівень – 3;
- середній рівень – 2;
- низький рівень – 1.

Аналіз даних таблиці 1 дозволяє зробити висновок щодо переваг показників ефективності розроблених дидактичних системно-імітаційних ігор. Дисперсійний аналіз даних за допомогою статистичної функції «Однофакторний дисперсійний аналіз» модулю «Аналіз даних» середовища електронних таблиць *Microsoft Excel*

підтвердив статистичну значущість різниці показників контрольних і експериментальних груп (експериментальне значення критерію Фішера знаходиться в діапазоні 108 – 495, що більше, ніж його критичне значення 4,7 – 7,7).

Таким чином, проведене експериментальне дослідження підтвердило гіпотезу дослідження – розроблені дидактичні системно-імітаційні ігри на основі системної інтеграції суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-об'єкт-суб'єктних підходів забезпечують більш високу ефективність професійної підготовки майбутніх економістів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні виконано теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукової проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх економістів на засадах реалізації державних стандартів вищої освіти (ДСВО). Вирішення цієї проблеми здійснено шляхом теоретичного обґрунтування, розробки, експериментальної перевірки та впровадження у професійну підготовку майбутніх економістів дидактичних системно-імітаційних ігор, які побудовані на основі системної інтеграції суб'єкт-об'єктного та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів.

1. Проведений аналіз методичних систем і методик професійної підготовки майбутніх економістів на основі використання дидактичних ділових ігор на предмет відповідності їх цілей і змісту вимогам ДСВО показав, що їх професійно-виробнича складова не відображає всі елементи системи професійної діяльності фахівця: предмет, процес, засоби, умови та продукт діяльності. Для соціально-виробничої складової не визначено систему соціально-виробничих здатностей, не розроблено методичку їх формування та критерії і показники оцінки рівня їх сформованості. Ці обставини обумовлюють недостатню якість професійної підготовки майбутніх економістів і дозволяють визначити проблему дослідження – підвищення якості професійної підготовки майбутніх економістів на засадах реалізації вимог ДСВО шляхом теоретичного обґрунтування, практичного розроблення та впровадження в навчальний процес високоефективної системи професійної підготовки майбутніх економістів засобами нового класу дидактичних ігор – дидактичних системно-імітаційних ігор на основі системної інтеграції суб'єкт-об'єктного та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів.

2. Визначено теоретичні засади професійної підготовки майбутніх економістів за ДСВО – згідно суб'єкт-об'єктного (суб'єктно-діяльнісного) підходу розроблено моделі узагальнених елементів організаційної системи професійної діяльності фахівця Б. Ломова та В. Шадрікова стосовно професійної діяльності фахівця з економіки підприємств:

- модель узагальнених предметів та продуктів діяльності;
- модель узагальнених видів професійних робіт виробничого процесу;
- модель узагальнених засобів професійної діяльності;
- модель узагальнених виробничих умов професійної діяльності.

Розроблено моделі узагальнених елементів психологічної підсистеми професійної діяльності фахівця стосовно професійної підготовки майбутніх економістів:

- модель комплексних цілей;
- модель комплексних мотивів;
- модель програми професійної діяльності;
- модель інформаційної основи;
- модель блоку прийняття рішень;
- модель професійних умінь;
- модель професійно важливих якостей.

Зазначені моделі є однією з теоретичних основ розробки дидактичних системно-імітаційних ігор.

3. Визначено і обґрунтовано психолого-педагогічні засади формування системи індивідуальної і спільної професійної діяльності:

- концепцію професійної підготовки майбутніх економістів на основі системної інтеграції суб'єкт-об'єктного (суб'єктно-діяльнісного) та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів, яка дозволяє одночасно сформувати як систему індивідуальної професійної діяльності, так і спільної професійної діяльності та професійного колективу;

- систему узагальнених якостей спільної професійної діяльності та професійного колективу (соціально-виробничих здатностей): цілеспрямованість, вмотивованість, інтегрованість, структурованість, узгодженість, організованість, результативність;

- на основі системи узагальнених якостей спільної професійної діяльності систему критеріїв, параметрів та показників сформованості спільної професійної діяльності та професійного колективу (соціально-виробничих здатностей).

4. Визначено і обґрунтовано теоретичні засади розробки і використання дидактичних системно-імітаційних ігор у професійній підготовці майбутніх економістів: системна реалізація психолого-педагогічних принципів побудови і використання дидактичних ділових ігор А. Вербицького (системне моделювання в дидактичних ділових іграх як предметного, так і соціального аспектів майбутньої професійної діяльності, принцип імітаційного моделювання виробництва, принцип ігрового моделювання змісту і форм професійної діяльності, принцип спільної діяльності та рольової взаємодії, принцип діалогічного спілкування, принцип двоплановості ігрової діяльності, принцип проблемності змісту імітаційної моделі).

5. Теоретично обґрунтовано і розроблено узагальнену модель дидактичних системно-імітаційних ігор, яка складається з імітаційної моделі виробництва, моделі формування психологічної підсистеми індивідуальної та спільної професійної діяльності майбутніх економістів.

На відміну від моделей традиційних дидактичних ігор розроблена модель системно відображає як професійно-виробничу, так і соціально-виробничу складові професійної діяльності, що забезпечує якісне формування як професійних умінь, так і соціально-виробничих здатностей.

6. На основі узагальненої моделі розроблено комплекс дидактичних системно-імітаційних ігор за такими темами професійної підготовки майбутніх економістів:

- “Планування обсягів виробництва промислового підприємства”;
- “Аналіз основних виробничих фондів підприємства”;
- “Аналіз витрат на виробництво та реалізацію продукції підприємства”;
- “Аналіз собівартості продукції підприємства”;
- “Аналіз фінансового стану підприємства”;
- “Аналіз використання виробничої потужності підприємства”;
- “Аналіз організаційно-технічного рівня виробництва”.

7. Для оцінювання ефективності розроблених дидактичних системно-імітаційних ігор було проведено експериментальне педагогічне дослідження за показниками двох критеріїв – сформованості системи індивідуальної професійної діяльності та системи спільної професійної діяльності. У процесі експериментального дослідження встановлено, що розроблені й впроваджені дидактичні системно-імітаційні ігри забезпечили підвищення якості підготовки майбутніх економістів у порівнянні з традиційними (за критерієм сформованості системи індивідуальної професійної діяльності приріст склав від 14,7% до 19,5%, за критеріями сформованості системи спільної професійної діяльності – від 14,3% до 18,7%).

8. Аналіз отриманих результатів експериментального дослідження дає підстави вважати, що обрана методологія дослідження є коректною, а розроблені теоретичні положення одержали експериментальне підтвердження.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійної підготовки майбутніх економістів. Перспективою подальшого розвитку є розробка теоретичних та методичних засад формування їх спільної творчої професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Шерстньова І. В. Система суперечностей у професійній економіко-математичній підготовці майбутніх економістів / І. В. Шерстньова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць. Вип.16. – Харків: УПА, 2007. – С.81–85.

2. Шерстньова І. В. Концептуальні засади професійної економіко-математичної підготовки майбутніх економістів на основі дидактичних системно-імітаційних ігор / М. І. Лазарєв, І. В. Шерстньова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць. Вип.17. – Харків: УПА, 2007. – С.8–14.

3. Шерстньова І. В. Теоретичні основи формування системи спільної діяльності майбутніх фахівців з економіки підприємств в процесі їх професійної підготовки / І. В. Шерстньова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць. Вип.18 - 19. – Харків: УПА, 2007. – С.146–151.

4. Шерстньова І. В. Формування цілей навчальної діяльності у студентів у дидактичних системно-імітаційних іграх / І.В. Шерстньова // Освітнянські обрії: реалії та перспективи: зб. наук. праць. Вип.3 – Київ: Інститут професійно-технічної освіти АПН України, 2007. – С.60–62.

5. Шерстньова І. В. Цілі і зміст професійної підготовки майбутніх економістів за державними стандартами вищої освіти / І. В. Шерстньова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць. Вип.20. – Харків: УПА, 2008. – С.69–74.

6. Шерстньова І.В. Структурні моделі елементів організаційної групи системи професійної діяльності майбутніх економістів / І.В. Шерстньова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. зб. наук. праць. Вип.24 – 25. – Харків: УПА, 2009. – С. 219–229.

7. Шерстньова І.В. Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх економістів / І.В. Шерстньова // Безперервна фізико-математична освіта: проблеми, перспективи, пошуки. зб. наук. праць (Педагогічні науки). Вип.3 – Бердянськ: БДПУ, 2009 – С.199–204.

Матеріали науково-практичних конференцій, тези доповідей

8. Шерстньова І.В. Мотивація творчої навчальної діяльності студентів-економістів / І. В. Шерстньова // Безперервна фізико математична освіта: проблеми, пошуки, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 вересня 2007 р.). – Бердянськ: БДПУ, 2007. – С. 108–111.

АНОТАЦІЯ

Шерстньова І. В. Професійна підготовка майбутніх економістів засобами дидактичних системно-імітаційних ігор. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, 2012.

Дисертаційне дослідження присвячене вирішенню проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх економістів.

У дисертаційному дослідженні теоретично обґрунтовано і розроблено концепцію професійної підготовки майбутніх економістів на основі системної інтеграції суб'єкт-об'єктного (суб'єктно-діяльнісного) та суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів, яка дозволяє сформувавши у майбутніх економістів як систему індивідуальної, так і спільної професійної діяльності.

Теоретично обґрунтовано і розроблено новий клас дидактичних ігор – дидактичних системно-імітаційних ігор, які реалізують розроблену концепцію професійної підготовки майбутніх економістів і забезпечують одночасне формування професійно-виробничих умінь, соціально-виробничих здатностей та професійних колективів.

Теоретично обґрунтовано і розроблено узагальнену модель дидактичних системно-імітаційних ігор для професійної підготовки майбутніх економістів, яка

відображає організаційну і психологічну підсистему індивідуальної і спільної професійної діяльності економістів.

Експериментальне педагогічне дослідження підтвердило ефективність розроблених дидактичних системно-імітаційних ігор.

Ключові слова: майбутні економісти, професійна підготовка, професійно-виробничі уміння, соціально-виробничі здатності, спільна професійна діяльність, суб'єктно-діяльнісний підхід, суб'єкт-об'єкт-суб'єктний підхід, дидактичні системно-імітаційні ігри.

АННОТАЦІЯ

Шерстнёва И. В. Профессиональная подготовка будущих экономистов средствами дидактических системно-имитационных игр. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Бердянский государственный педагогический университет, Бердянск, 2012.

Диссертационная работа посвящена разработке и исследованию теоретических и методических основ профессиональной подготовке будущих экономистов на основе использования дидактических системно-имитационных игр.

Проведенный анализ существующих методических систем и методик профессиональной подготовки будущих экономистов средствами дидактических деловых игр показал, что их профессионально-производственная составляющая не отображает все элементы системы профессиональной деятельности специалиста: предмет, процесс, средства, условия и продукт деятельности. Для социально-производственной составляющей не определено систему социально-производственных способностей, не разработана методика их формирования, а также критерии и показатели оценки уровня их формирования. Это определяет недостаточное качество профессиональной подготовки будущих экономистов.

Определена проблема исследования – повышение качества профессиональной подготовки будущих экономистов на основе реализации требований государственного стандарта высшего образования путем теоретического обоснования, практической разработки и внедрения в учебный процесс высокоэффективной системы профессиональной подготовки будущих экономистов средствами нового класса дидактических игр – дидактических системно-имитационных игр. Разработана концепция дидактических системно-имитационных игр на основе системной интеграции субъект-объектного (субъектно-деятельностного) и субъект-объект-субъектного подходов, которая позволяет формировать у будущих экономистов как систему индивидуальной профессиональной деятельности, так и систему совместной профессиональной деятельности.

Определены теоретические основы профессиональной подготовки будущих экономистов в соответствии с государственным стандартом высшего образования. Разработаны модели обобщенных элементов организационной системы профессиональной деятельности специалиста Б. Ломова и В. Шадрикова

применительно к профессиональной деятельности специалиста по экономике предприятий: модель обобщенных предметов и продуктов деятельности, модель обобщенных видов профессиональных работ производственного процесса, модель обобщенных средств профессиональной деятельности, модель обобщенных производственных условий профессиональной деятельности. Разработаны модели обобщенных элементов психологической подсистемы профессиональной деятельности экономистов: модель комплексных целей, модель комплексных мотивов, модель программы профессиональной деятельности, модель информационной основы, модель блока принятия решений, модель профессиональных умений, модель профессионально важных качеств.

Определены и обоснованы психолого-педагогические основы формирования систем индивидуальной и совместной профессиональной деятельности. Разработан новый класс дидактических игр – дидактические системно-имитационные игры, которые реализуют разработанную концепцию профессиональной подготовки будущих экономистов и обеспечивают одновременное формирование профессионально-производственных умений, социально-производственных способностей и профессиональных коллективов.

Проведенные экспериментальные исследования показали преимущества разработанных дидактических системно-имитационных игр по сравнению с традиционными.

Ключевые слова: будущие экономисты, профессиональная подготовка, профессионально-производственные умения, социально-производственные способности, совместная профессиональная деятельности, субъектно-деятельностный подход, субъект-объект-субъектный подход, дидактические системно-имитационные игры.

ANNOTATION

Sherstneva I.V. Training future economists means teaching system-simulation games. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Berdyansk State Pedagogical University. – Berdyansk, 2012.

The thesis is devoted to the development and research of theoretical and methodological foundations of the training of future economists using teaching system-simulation games.

Defined theoretical basis for future training of economists in accordance with state standards of higher education.

The conception of teaching system-simulation games based on system integration of subject-object (subject-activity), and subject-object-subject approach, which allows you to create a future economists as a system of individual career and professional collaboration system.

A new class of didactic games - teaching system-simulation games, which implement the concept developed by the training of future economists and provide

simultaneous formation of professional and industrial skills, social skills, and professional production teams.

Key words: future economists, vocational training, and production skills, social and manufacturing capabilities, joint professional activity, the subject-activity approach, subject-object-subject approach, teaching system-simulation games.

Підписано до друку 15.10.2012.
Гарнітура «Times New Roman». Формат 60x84/16. Папір офсет.
Друк – різнографія. Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид.арк. 1,1
Тираж 100 пр. Зам. № 51/3

Видавництво та друк Ткачук О. В.
71100. Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Кірова, 52/49, 53
Тел. (097)918-66-41, (066)106-29-93; e-mail: Tizdat@gmail.com
<http://izdatelstvo.at.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3377 від 29.01.2009 р.